

Ph.d. afhandling: Hjemmets betydning. Gamle danskeres flytning fra eget hjem til plejehjem

Hvad betyder det at flytte på et plejehjem for gamle danskere? Antropolog har fulgt 16 gamle danskeres vej fra hjem til plejehjem

Et af Inges kæreste ejendele var et rødt gulvtæppe. Det mindede hende om hendes afdøde mand, forelskelsen og tiden, lige efter de blev gift og flyttede sammen. Hun mindedes ofte en lykkelig dag, hvor de nyforelskede gik hånd i hånd ned ad Nørrebrogade i København i klar forårssol. De så et flot rødt gulvtæppe i et udstillingsvindue. Inge fortalte: *Det var, som om vi samtidig udbrød: "Det er vores tæppe"*. Da Inge i juni 2004 skulle flytte på plejehjem, dækkede tæppet stadig gulvet i hendes stue. Det var stadig lige rødt og bar visse steder tydeligt præg af mere end 70 års brug. Inge ville have det med på plejehjem. Hendes lejlighed på plejehjemmet var imidlertid kun halvt så stor som hendes stue, og reglerne for indretning af lejligheden gjorde, at tæppet måtte skæres over i to dele. Den ene del kom med på plejehjemmet, og den anden del endte på genbrugsstationen. Mindet om hendes mand skulle med andre ord halveres som en del af hendes overgang fra eget hjem til plejehjem.

Et hjem skabes for de fleste mennesker blandt andet via de daglige aktiviteter, som udføres her. Det at tale om hjemmet er med til at skabe det og skabe følelsen af at have hjemme. Ifølge Douglas (1991) har beboerne i et hjem en forpligtelse til at være til stede, når hjemmets beboere samles for eksempel til måltider, og det er ved disse lejligheder, at mange elementer i det at være samfundsborger indlæres.

I analysen af mit feltmateriale har et fænomenologisk perspektiv givet en god forståelse af de gamles forståelse af hjemmet (note 1). Med en fænomenologisk tilgang kan et hus for eksempel betragtes som nærmest smeltet sammen med dets beboere. Shenk et. al. (2004) beskriver fra sit studie af gamle kvinder i USA, at de med tiden har skabt hjemlighed og med tiden opbygget en inderlighed med det sted, hvor de bor. De er således i stand til at finde rundt og for eksempel sætte stik i stik-kontakter i mørke. Deres nærhed med hjemmet har karakter af, at de fysisk er en del af det sted, de bebor, og næsten vokset sammen med stedet. Denne inderlighed med stedet er i Shenks argumentation resultatet af indretningen og af mange års daglig brug. Casey (1996)

argumenterer ligeledes for, at man gør et sted til sit eget ved dagligt brug. Det indebærer, at man for eksempel ved at indrette sig, bevæge sig i rummene og gøre rent bliver en del af og gør stedet til sit hjem, idet man etablerer relationer med sine ting og det sted, hvor man bor. Lise fortalte, hvordan hun havde talt med flere af sine møbler i det daglige, når *...man sådan har gået op ad hinanden i mange år*. Da hun fik lejligheden på plejehjemmet, havde hun kun 14 dage til at sige farvel til møblerne og af slutte denne relation, og hun oplevede, at det var for kort tid til, at hun kunne nå at sige ordentligt farvel til møblerne.

Det at have et hjem forbindes med privathed og kontrol Gullestad (1992). At kontrollere et sted kan for eksempel betyde, at hvis hjemmet har døre, kan beboerne kontrollere, hvem der kommer ind og ud af disse. Når besøgende kommer indenfor, bestemmer beboerne ligeledes, i hvilke rum de må komme. Ud over at steder gøres hjemlige, ved at beboerne bevæger sig i dem, spiller de personlige ejendele en væsentlig rolle, som eksemplet med Inges tæppe illustrerer. Finch & Hayes (1994) nævner, at hjemmet skabes ved, at den fysiske

ramme og ejendelene inden for denne gøres hjemlige. Inspireret af Verrisps (1994) har jeg valgt at betegne relationen til de gamles personlige ejendele som *animering*. En animering af ting er noget, der indebærer, at tingene tilskrives betydning, og at der etableres en inderlighed mellem dem og ejeren, og at ejerens ånd og liv indskrives i tingene. Hun argumenterer med andre ord for, at skellet mellem personen og tingen ophæves til fordel for en opfattelse, hvor menneske og ting ses som en slags ligeværdige aktører, hvor tingene har deres eget liv.

Hjemmets opløsning

Med baggrund i en fænomenologisk tilgang ser jeg hjemmet som en slags organisk sammensmeltning af personen, stedet og ejendelene, der er resultatet af de interaktioner, der finder sted i hjemmet. Opløsningen af hjemmet bliver en langvarig proces og et gradvist ophør af de relationer til tingene, som sammensmeltningen er et udtryk for. Hjemmet var engang et sted, som beboerne havde en vis kontrol over. Denne kontrol var dog aftagende før og under indflytning på plejehjemmet. Inges tæppe er et eksempel på én af de ejendele,

hun over lang tid har opbygget en relation til. Flytningen til plejehjem er det tidspunkt, hvor hjemmet bliver opløst. Den relation, der er opbygget til tingene og stederne, er et udtryk for animering. Når den gamle skal flytte, skal denne relation opløses. Det skyldes, at mange af deres ting skal smides ud, fordi der kun er plads til enkelte ting på plejehjemmet. At relationerne skal afsluttes til de ejendele, der ikke kan finde plads hos pårørende eller på plejehjemmet. Man kan sige, at den betydning, relationen har lagt i tingene, skal ophøre, og tingene skal tømmes for betydning, hvorefter de kan smides ud.

Men hjemmet var imidlertid allerede ved at blive opløst og kontrollen over hjemmet mistet, før de gamle flyttede på plejehjem. Buus (2001) har ligeledes undersøgt gamle tilknyttet hjemmeplejen og gamle på plejehjem. Han argumenterer for, at de gamles hjem allerede er præ-institutionaliseret, karakteriseret af manglende kontrol og manglen på privathed. I mit materiale blev dette illustreret ved en invasion af hjemmehjælperne, personale fra hjemmesygeplejen og madleverandører. De havde alle nøgler til de gamle menneskers hjem og kom og gik, når det passede i deres planer. Det indebar, at de gamle ikke selv kunne bestemme, hvornår og særligt hvordan forskellige aktiviteter skulle udføres i deres hjem. Privatheden var blevet ophævet som re-

sultat af deres stigende behov for hjælp til at gennemføre almindelige, daglige aktiviteter.

Parallelt med opløsningen af hjemmet sker der en opløsning eller spredning af personen, hvis vi følger Marcoux's (2001) argumentation. Han har undersøgt gamle i Montreal, Canada, der ligeledes skulle flytte i plejehjems-lignende boliger. Han påpeger blandt andet, at de gamle søger at placere reminiscenser af sig selv hos deres pårørende gennem nærmest tvungen arv. Herved sikrer de sig, at mindet om dem bevares, hvis - vel at mærke - de pårørende accepterer at overtage deres ejendele.

Verrips (1994) beskriver ligeledes i sin diskussion af denne animering, hvordan mennesker indgiver ejendele liv ved at efterlade noget af sig selv i deres ejendele. Disse har fået liv i de sociale udvekslinger, de har været en del af, og de har fået betydning ved at indgå i disse sammenhænge. For Inge og de gamle handler det om at samle betydning i ganske få ejendele, men også om at fravriste betydningen af de ejendele, de ikke kunne placere blandt pårørende, således at det bliver mindre smertefuldt at sende disse på genbrugsstationen.

Det var imidlertid vanskeligt for de gamle i denne undersøgelse at omskabe flere af deres personlige ejendele til ting uden særlig betydning. Det blev derved smertefuldt for dem at skille sig

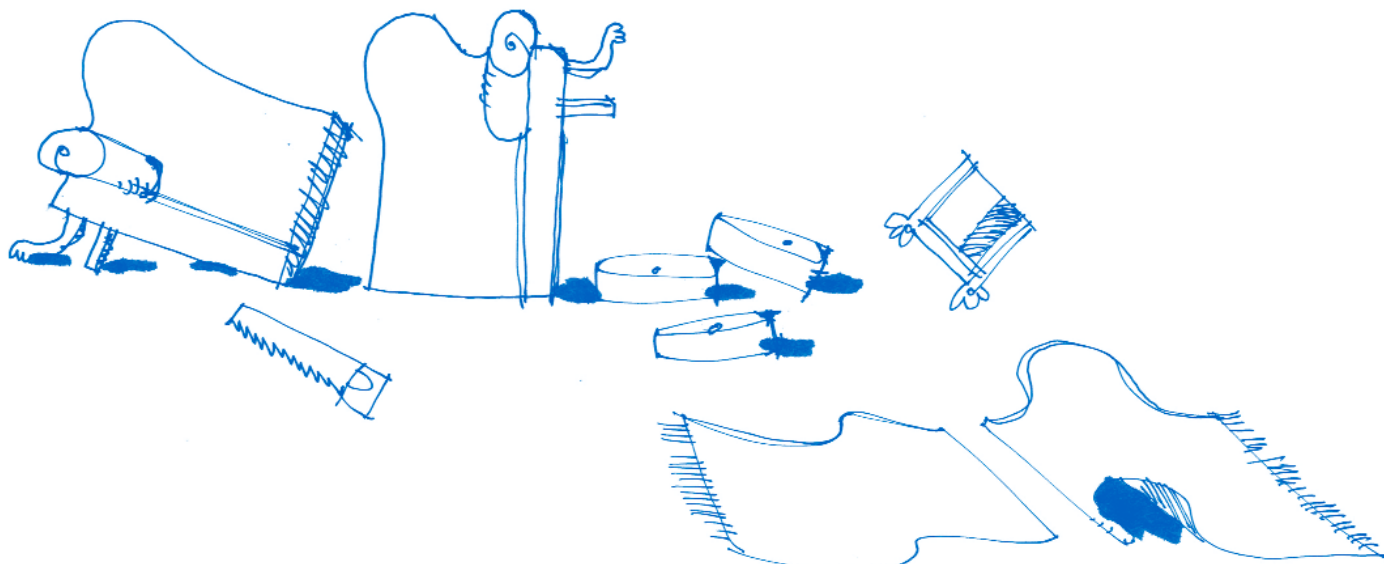
Artiklen baserer sig på et antropologisk ph.d.-studie af 16 gamle mennesker, som befandt sig i processen mellem at flytte fra eget hjem til plejehjem.

De gamle menneskers forhold til genstande fra hjemmet har stor betydning for identitet og livshistorie, og med begrebet *animering* fremhæves, hvordan ting tilskrives særlig betydning. Ved flytning til plejehjem er det nødvendigt at skille sig af med visse ting, og forfatteren viser, hvordan animerede ting fratages betydning som en strategi for at undgå at smerte ejeren for meget. En anden strategi kan være, at de forsøger at forære ejendele til familiemedlemmer for at overdrage dele af deres identitet til de yngre pårørende. De hjem, de gamle forlader, er allerede under opløsning, forstået som hjem med hjemmets funktioner, og de gamle er inde i en proces, hvor det hjem, de forlader, og det, de flytter til, reelt afvikles som hjem. Lejligheden på plejehjem får ikke funktionen som et hjem.

Jens Kofod, mag scient og ph.d fra Institut for Antropologi, forsker på SFI (Socialforskningsinstituttet) Han har i gennem de sidste 10 år arbejdet med gamle og deres møder med velfærdsstatens institutioner. Artiklen er baseret på materiale fra hans ph.d.-studie, og dette var finansieret af Fødevareinstituttet ved DTU.

jko@sfi.dk

På plejehjemmet forstærkes opløsningen af hjemmet. De gamles ejendele er en væsentlig del af hjemmet, men de skaber ikke i sig selv et hjem

Det er traumatisk for ældre at få hjemmet splittet ad, når de skal på plejehjem

af med disse (se også Kraaij 1997), og dette fyldte meget i interviewene med de gamle, inden og efter de flyttede.

Flytningen

Når de gamle får tilbudt en lejlighed på et plejehjem, har de typisk 14 dage til at flytte. Det indebærer, at de interviewede planlagde og brugte rigtig megen tid på at overveje, hvilke ejendele de ville have med. Men ofte var der nogle krav til indretningen af lejligheden på plejehjemmet, som gjorde, at de gamle måtte skille sig af med endnu flere ejendele, end de havde forestillet sig, da de kom på venteliste.

Lise, som var 97, illustrerer smerten i afskeden med sine gryder. I en stor del af sit liv havde hun været hjemmegående, og hun oplevede, at hun gennem de måltider, hun serverede for familien, havde skabt familien (se også de Vault 1991). Gryderne var et af midlerne til at skabe familien, og Lise så gerne, at børn eller børnebørn overtog dem. Lise fortalte fortørnet om, hvordan gryderne endte på genbrugsstationen. Dels var børn og børnebørn forsynet med gryder, dels måtte Lise erkende, at hendes uforgængelige gryder ikke var moderne mere.

På plejehjemmet

Ved indflytning på plejehjem indrettede de gamle sig overraskende ens. Typisk var der et fjernsyn i den ene side af rummet og i den modsatte side et sofa-

bord, hvorpå telefonen stod, samt en sofa eller en lænestol. Hertil en enkelt bogreol, et par hylder samt hjælpemidler og en hospitalsseng. I modsætning til deres tidligere hjem, hvor væggene var tæt dekoreret med familiefotos, malerier og broderede billeder, var det iøjnefaldende, hvor sparsomt dekorerede deres nye lejligheder var. Jeg kunne skelne tre kategorier af ejendele, der fandt plads i lejligheden.

For det første var der ejendele fra deres barndomshjem, fx et bornholmerur eller et maleri. For det andet ejendele, som repræsenterede deres ægteskab. Ud over Inges tæppe havde Ebba kongelige porcelænsfigurer af hunde. Hendes afdøde mand havde været en passioneret jæger, og figurerne mindede hende om et godt og langt ægteskab. Den tredje kategori var billederne af børn, børnebørn og oldebørn, samt enkelte tegninger fra børnebørn. Disse familie billeder var ofte placeret således, at de så hen på de gamle plejehjemsbeboere fra den eller de hylder, de var placeret på.

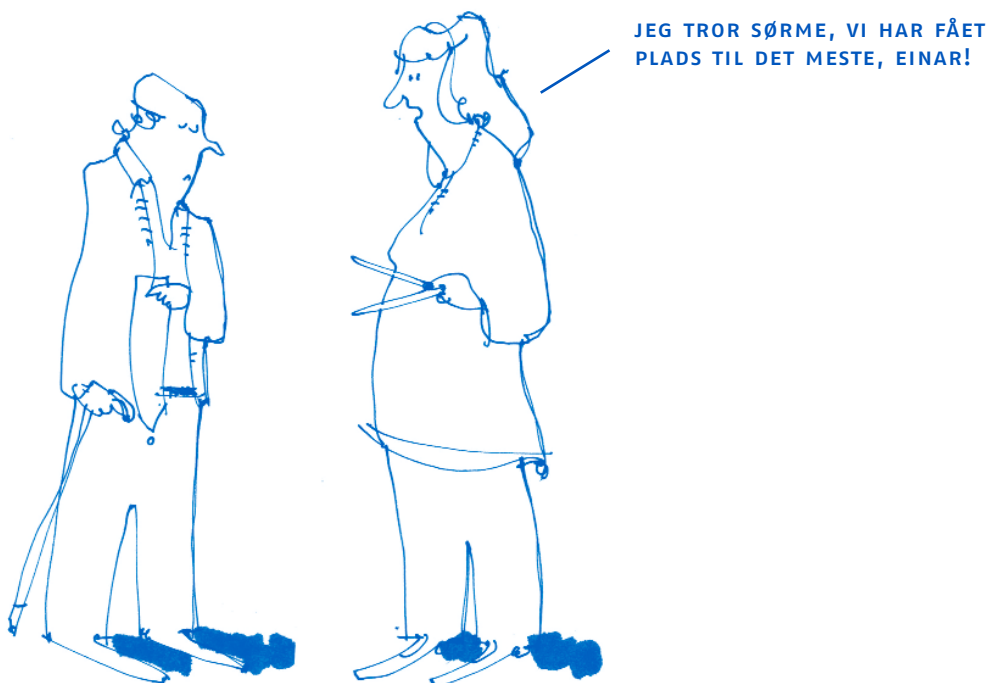
Jeg nævnte tidligere, at kontrollen over deres hjem var aftagende. Denne proces fortsatte og forstærkedes på plejehjemmet. De daglige besøg af hjælpere i hjemmet afløstes af flere besøg af personale, der som hovedregel *gik lige ind*. Hvis døren var lukket, bankede de på, men i de færreste tilfælde ventede de på et svar fra beboerne. Endvidere

lod personalet som hovedregel dørene stå åbne ind til beboernes lejligheder, når personalet for eksempel assisterede med morgentoilette. På den måde kunne personalet lettere overskue beboerne. I enkelte tilfælde havde en beboer låst sin dør, men dette udløste blot et spørgsmål til kollegerne om: *Hvem har nøglen?* Og der blev umiddelbart låst op, da en fra personalet altid havde nøglen på sig. Dette kan naturligvis være et udtryk for omsorg, idet personalet hurtigt kunne assistere beboerne

Hjemmet som et privat sted med egen kontrol eksisterede således kun i meget begrænset omfang, før de gamle flyttede. På plejehjemmet blev deres hjem et halvoffentligt sted, da deres evne til at skabe hjem forringedes yderligere. Lidt forenklet skrevet, så var afviklingen af hjemmene i gang allerede, før de flyttede. Flytningen til plejehjem, mener jeg, er et udtryk for, at denne proces 'blot' accelereres.

Ikke-hjem

Et hjem opløses ofte igennem en længere proces op til flytningen på plejehjem, og på tilsvarende måde opløses eller spredes beboerens identitet. Dette sker bl.a., fordi personens ejendele overdrages til pårørende. Derfor er det illusorisk at karakterisere lejligheden på plejehjem som et hjem. På plejehjemmet forstærkes opløsningen af

hjemmet. De gamles ejendele er en væsentlig del af hjemmet, men de skaber ikke i sig selv et hjem.

Beboerne i undersøgelsen levede i gennemsnit to et halvt år på plejehjem, hvilket også sætter en grænse for, hvor meget de kunne nå at inderliggøre lejligheden på plejehjemmet, ligesom deres evne til at bevæge sig og dermed gøre lejligheden til deres sted forringedes yderligere i det halve år, jeg fulgte dem. Afviklingen af hjemmene fortsatte. Det nye sted – lejligheden på plejehjem – blev i endnu mindre grad et hjem end det hjem, de forlod.

Inge nåede at opleve to nytårsaftner på plejehjemmet, før hun døde. For hende bevarede tæppet sin betydning, og hun fortalte også i det sidste interview, da hun havde været beboer i et halvt år, om den lykkelige forårsdag, hvor hun og hendes afdøde mand købte tæppet.

Note 1

Denne artikel er skrevet på baggrund af et ph.d.-projekt (Kofod, 2008). Her er i feltarbejdet interviewet pårørende, hjemmehjælpere, plejepersonale og øvrige beboere på de plejehjemsafdelinger, hvor informanterne blev beboere. Samtlige navne på de gamle er ændret for at bevare deres anonymitet. På det tidspunkt, hvor afhandlingen blev forsvaret (oktober 2008), var alle de gamle i undersøgelsen, på nær en, døde.

Referencer

Buus, Niels (2001). På tærsklen til hjemmet –

om paradoksal kommunikation i hjemmeplejen. I Skånning Nielsen, E. and Lomborg, K. (red). *På arbejde i hjemmet – en bog om hjemmepleje*. København: Gyldendal. Pp. 37–54.

Casey, E. S. (1996). How to Get from Space to Place in a fairly Short Stretch of Time. Phenomenological Prolegomena. In Feld, S. and Basso, K. H. (ed.). *Senses of Place*. School of American Research Press. Santa Fe: New Mexico. Pp. 13–52.

De Vault, M. (1991). *Feeding the family. The social organization of caring as gendered work*. Chicago: University of Chicago Press.

Douglas, Mary (1991). The Idea of a Home. A Kind of Space. *Social Research*, vol. 58, No. 1, pp. 287–307.

Finch, Janet & Hayes, Lynn (1994). Inheritance, Death and the Concept of the Home. *Sociology*, vol. 28(2), pp. 417–433.

Gullestad, Marianne (1992). *The Art of Social Relations – Essays on Culture, Social Action and Everyday Life in Modern Norway*. Oslo: Scandinavian University Press.

Kofod, J. (2008) *Becoming a Nursing Home Resident. An Anthropological Analysis of Danish Elderly People in Transition*. Ph.D. series, no. 49, Dept. of Anthropology, University of Copenhagen.

Kraaij, V. et al. (1997). The Relationship Between Stressful and Traumatic Life Events and Depression in the Elderly. *Crisis*, 18(2), pp. 86–88.

Marcoux, Jean-Sebastian (2001). The Casser Maison Ritual. Constructing the Self by Emptying the Home. *Journal of Material Culture*, 6(2), pp. 213–235.

Shenk, Dena. et al. (2004). Older women's attachments to their home and possessions. *Journal of Aging Studies*, Vol. 18 (2), pp. 157–169.

Verrips, Jojada (1994). The Thing Didn't Do What I Wanted. Some Notes on Modern Forms of Animism in Western Societies. I Verrips, J. (red). *Transactions. Essays in honor of Jeremy F. Boissevain*. Het Spinhuis, Amsterdam. Pp. 35–52.

De daglige besøg af hjælpere i hjemmet afløstes af flere besøg af personale, der som hovedregel gik lige ind. Hvis døren var lukket, bankede de på, men i de færreste tilfælde ventede de på et svar fra beboerne